

КАЛЮЖНА

Наталія Геннадіївна
kalujnaya.natalya@gmail.com

УДК 339.9.012:330.42

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ В
АРСЕНАЛІ МЕТОДІВ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ВОЄН *

СЕРОВА

Людмила Петрівна
serova@ukr.netECONOMIC SANCTIONS IN THE
ARSENAL OF METHODS OF TRADE-
ECONOMIC WARд.е.н., доцент, професор кафедри,
Київський національний
торгівельно-економічний
університетк.е.н., доцент, Київський
національний торговельно-
економічний університет* Статтю виконано в рамках науково-дослідної
роботи «Торговельно-економічні війни: національний та міжнародний вимір» (номер державної реєстрації 0118U000130).

Розглянуто сутність, форми та особливості запровадження економічних санкцій як інструменту торговельно-економічних воєн. Визначено актуальні тенденції запровадження економічних санкцій з метою примусу держави-об'єкта до корекції політичного курсу. Констатовано зростання ролі коаліційного формату та наявність спадаючого ефекту запровадження економічних санкцій в умовах поглиблення та гібридизації міждержавних конфліктів.

* * *

Рассмотрены сущность, формы и особенности введения экономических санкций как инструмента торгово-экономических войн. Определены актуальные тенденции внедрения экономических санкций с целью принуждения государства-объекта к коррекции политического курса. Констатированы рост значения коалиционного формата и наличие ниспадающего эффекта введения экономических санкций в условиях углубления и гибридизации межгосударственных конфликтов.

* * *

Introduction. The spread of anti-globalization tendencies and the imbalance of national interests cause tensions in international relations and lead to the escalation of inter-state trade conflicts. In the absence of mutually agreed actions to overcome the conflict, measures on trade restrictions can turn into commercial and economic wars, which involve the most rigorous instruments of economic influence – economic sanctions.

The **purpose** of the article is to determine the essence and actual trends of the application of economic sanctions as an instrument of trade and economic wars.

Results. In the article the essence, forms and features of application of economic sanctions as an instrument of trade and economic wars are considered. The actual tendencies of application of economic sanctions with the purpose of compelling the state-object to adjusting the policy course are determined. The growth of the role of the coalition format and the presence of a decreasing effect of the implementation of economic sanctions in the conditions of deepening and hybridization of interstate conflicts have been noted. Despite the doubtful effect of sanctions as the limiting case of trade restrictions, they remain an integral instrument of foreign policy influence, the application of which is characterized by the highest level of conflict of inter-state relations.

Conclusion. It seems appropriate to associate the trade and economic war with the highest intensity of tension in the foreign trade relations of the states, the means of achieving which are economic sanctions as the most stringent methods of foreign trade policy, such as trade blockade, embargo and boycott. The mutual use of less rigid measures by the states responds to a milder stage of contradictory foreign trade relations – a trade conflict, which, in the absence of mutually agreed actions to overcome it, may turn into a stage of trade and economic war as the most rigid form of intergovernmental trade-off confrontation.

Ключові слова: торговельно-економічна війна, економічні санкції, зовнішньоторгівельна політика, міждержавний торговельний конфлікт

Ключевые слова: торгово-экономическая война, экономические санкции, внешнеторговая политика, межгосударственный торговый конфликт

Keywords: trade and economic war, economic sanctions, foreign trade policy, interstate trade conflict

ВСТУП

Новітні трансформації, найяскравішим прикладом яких є зовнішня політика ключових геополітичних гравців (США, ЄС, Китай), яскраво демонструють активізацію антиглобалізаційних та дезінтеграційних процесів у світі. Антиліберальні настрої в суспільстві на тлі глобальних фінансово-економічних кризових явищ та геополітичної нестабільності отримують новий поштовх та формують запит на протекціоністську політику зовнішньої торгівлі. Поширення антиглобалізаційних тенденцій та дисбаланс національних інтересів спричиняють напруження у дво- та багатосторонніх

міжнародних торговельних стосунках та зумовлюють виникнення й ескалацію міждержавних торговельних конфліктів. У разі відсутності взаємоузгоджених дій, спрямованих на подолання конфлікту, заходи щодо торговельних обмежень можуть переростати у торговельно-економічні війни, які мають відчутні наслідки як для держав-учасниць конфлікту, так й для світової економічної системи в цілому внаслідок застосування найбільш жорстких інструментів економічного впливу – економічних санкцій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідження передумов запровадження, інстру-

ментарію реалізації та особливостей перебігу торговельно-економічних воєн знайшли належне відображення в працях вітчизняних науковців [2, 4, 6, 8]. Так, у роботі В. Панченка [8] розглянуто еволюцію використання економічних санкцій та констатовано політичний складник запровадження санкцій як засобу примусу до коригування державою-об'єктом санкцій зовнішньополітичного курсу. А. Шнипком систематизовано засоби ведення економічних воєн, причому до цих засобів віднесено інструменти зовнішньоторговельної політики незалежно від їх жорсткості – від компенсаційних виплат вітчизняним товаровиробникам до введення торговельних санкцій у вигляді заборони ввезення певних товарів (ембарго) [2, с. 4-5]. О. Чугаєвим [6] досліджено сутність економічних воєн як форми активного економічного суперництва та економічних санкцій як інструментів їхнього запровадження. Попри належність достатньої кількості наукових розробок у предметній царині дослідження, потребують визначення та систематизації сучасні особливості застосування економічних санкцій з огляду на збільшення кількості та підвищення рівня інтенсивності міждержавних торговельних конфліктів.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є визначення сутності та актуальних тенденцій запровадження економічних санкцій як інструменту торговельно-економічних воєн.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

При проведенні дослідження використані методи наукового аналізу та синтезу (при систематизації інструментів вирішення міждержавних торговельних конфліктів), порівняння та узагальнення (при визначенні актуальних тенденцій запровадження економічних санкцій).

РЕЗУЛЬТАТИ

Під торговельною війною розуміється торговельне суперництво двох або більше сторін, яке провадиться з метою захоплення закордонних ринків (наступальна торгова війна) або попередження торговельної «окупації» національної економіки (оборонна торгова війна). До методів ведення наступальної торговельної війни відносять зниження експортних митних тарифів, підвищення експортних мит, використання демпінгових цін, торговельна блокада та ембарго, оголошення продукції конкурентів шкідливою для споживачів та / або екології. Методами оборонної торговельної війни є підвищення імпорتنих мит для запобігання демпінгу, зниження імпорتنих квот, введення нетарифних обмежень для ускладнення процедури ліцензування та митного оформлення, оголошення продукції конкурентів шкідливою для споживачів та / або екології [0]. Вочевидь, використання зазначених заходів притаманне різним стадіям загострення міждержавного конфлікту та має різні наслідки для зовнішньоторговельних відносин його учасників.

Найбільш жорсткими методами торговельної війни є ембарго, що передбачає вибірккову заборону на експорт-імпорт конкретних товарів / послуг, та торго-

вельна блокада, яка передбачає повне припинення торговельно-економічних відносин. У результаті запровадження торговельної війни значні економічні втрати найчастіше несуть обидва її учасники, хоча існує можливість отримання позитивного ефекту у разі успішної наступальної війни для ініціатора як (зазвичай) більш сильного контрагента. Наприклад, обмеження експорту держави-об'єкта торговельної війни послаблює її національний дохід та надходження валюти, тим самим знижуючи її можливість закуповувати на світовому ринку необхідні їй товари. Водночас такі заходи доволі часто сприяють зростанню прибутків держави-ініціатора, оскільки мають економічний ефект, подібний до тарифних обмежень.

Т. Гордєєва ґрунтовно зауважує на невиправдане ототожнення міждержавних торговельних конфліктів різного ступеня напруги з торговельною війною [1, с. 110], тоді як торговельна війна передбачає застосування найбільш жорстких інструментів зовнішньоторговельної політики та найчастіше запроваджується в рамках більш масштабного протистояння – економічної війни.

Оксфордський словник визначає економічну війну як економічну стратегію, засновану на використанні заходів економічного характеру (наприклад, економічної блокади, торговельних обмежень тощо), направлених на ослаблення економіки іншої держави або блоку держав; механізм, метод або спосіб ведення економічного конфлікту проти ворога [3]. За умови такого трактування відсутнім є акцентування уваги на жорсткості застосовуваних методів економічного впливу, як, наприклад, й у визначенні А. Шнипка, який розглядає економічну війну як сукупність економічних, правових та адміністративних дій, спрямованих проти економіки супротивника [2, с. 103-104]. Відповідний акцент наявний у визначенні О. Чугаєва, який розглядає економічну війну як форму прояву активного економічного суперництва з використанням жорстких економічних засобів, які зазвичай виходять за рамки стандартної практики міжнародної економічної взаємодії між країнами, та є частковим, найбільш радикальним, випадком застосування економічної сили [6, с. 148].

До класичних методів ведення економічної війни у цій же роботі віднесено такі: торговельна дискримінація; економічний бойкот; ембарго; блокада; превентивна закупівля товарів; розлад фінансово-кредитної системи суперника; відмова у кредитуванні; нееквівалентний обмін товарами та послугами; валютні експансії; енергетичні блокади; вимотування економіки за допомогою гонки озброєнь, економічна і фінансова експансія для руйнування національної економіки; знецінення національного економічного середовища (у тому числі – спричинення банківської кризи та обвал національної валюти; сприяння деіндустріалізації та дезорганізації виробництва; встановлення залежності від зовнішніх кредитів та інвестицій; деградація людського капіталу внаслідок скорочення витрат на науку, культуру, освіту, охорону здоров'я, розповсюдження шкідливих звичок; розповсюдження вигідної для ініціатора агресії економічної ідеології, культури збагачення і надмірного гедонізму; підкуп еліти. Як видно, до цього переліку можуть відноситися навіть форми впливу, які, на перший погляд, мають досить опосе-

редковане відношення до засобів економічного тиску та важко підлягають ідентифікації. З іншої сторони, більшість інструментів в арсеналі економічної війни мають характер зовнішньоторговельних обмежень, та застосовуються в рамках торговельної війни, а саме: заборона на експорт / імпорт окремих видів товарів; обмеження на експорт / імпорт окремих технологій; торговельна блокада / ембарго / бойкот; спричинення дисбалансу цін на критичні позиції експорту або імпорту.

Економічні війни традиційно мають політичне підґрунтя та застосовуються з метою примусу держави-об'єкта до повної зміни політичного курсу або коригування його певних аспектів. Якщо вимоги держави-ініціатора до держави-об'єкта мають явний та глобальний характер, економічні обмеження зазвичай набувають форми санкцій.

Економічні санкції – це економічні заходи заборонного характеру, які застосовуються одним учасником міжнародної торгівлі (державою або групою держав) по відношенню до іншого учасника (об'єкта санкцій) з метою примусу останнього до зміни політичного курсу. Найбільш поширеними формами економічних санкцій є обмеження на міжнародну торгівлю (торговельні санкції) та фінансові. Під торговельними санкціями розуміють обмеження або заборону однією державою торговельних контактів з іншою державою, дії або політика якої засуджуються першою. Санкції можуть мати всеохоплюючий характер (торговельна блокада), а можуть стосуватися певних товарів (ембарго, бойкот), особливо зброї та нафти.

Як вже зазначалося, економічні санкції зазвичай є елементом агресивної зовнішньополітичної стратегії та займають ключове місце в арсеналі засобів зовнішньої політики провідних держав світу. Вони спрямовані на примусження порушника міжнародного права (держави) дотримуватися закону. Санкції як елемент політичного тиску з боку держави-ініціатора запроваджуються до держави-об'єкта з метою упередження військової інтервенції, припинення регіональних конфліктів, просування демократії та політичних свобод, утвердження прав людини, попередження розповсюдження ядерної зброї, звільнення заручників та захоплених територій.

Економічні санкції можуть розглядатися як досить привабливий інструмент зовнішньої політики, оскільки покликані вирішувати міжнародні конфлікти з меншими витратами та людськими жертвами порівняно з повномасштабними військовими протистояннями. Санкції слугують раціональним доповненням до дипломатичних методів та створюють можливість відкласти або уникнути використання військових засобів [8, с. 11]. Водночас, в умовах глобалізаційної економіки та гео-економічного поліцентризму ефективність економічних санкцій має спадаючу ефективність та зазвичай не призводить до зміни зовнішньої політики держави-суб'єкта – принаймні, в короткостроковій перспективі. Серед основних сучасних тенденцій у запровадженні торговельних санкцій як інструменту міжнародної політики слід відзначити такі.

1. Зменшення ефекту від запровадження санкцій як наслідок глобалізації світової торгівлі. Завдяки можливості диверсифікації експортно-імпорт-

них потоків, знаходження нових ринків збуту, закупівель та фінансування санкції не блокують економічну активність, а збільшують накладні витрати у зовнішньоекономічній діяльності держави-об'єкта, спонукаючи її до політичних змін.

2. Зменшення ролі розміру економіки держави-ініціатора санкцій у прийнятті рішення щодо їх запровадження та забезпеченні ефективності. Історично торговельні санкції вводилися більш сильними політично та економічно державами проти більш слабких у цих відношеннях. В умовах необхідності забезпечення колективної безпеки перестає мати значущість відносний розмір економіки, натомість набуває важливості фактор міжнародного оточення, а його сприятливість збільшує результативність контрсанкцій та можливість альтернатив експорту / імпорту для держави-об'єкта.

3. Зростання ролі фактору забезпечення національної безпеки як приводу для запровадження санкцій. Обсяг, інтенсивність та ефект економічних санкцій має бути пропорційними меті, заради якої вони запроваджуються. Держави дуже рідко вводять санкції, від яких може постраждати їх власна економіка, якщо мова не йде про питання військової безпеки. Але в останньому випадку санкції можуть бути запроваджені навіть за умови суттєвих економічних втрат для їх ініціатора.

4. Зростання ролі коаліційного формату у запровадженні санкцій. Економічні санкції можуть бути як односторонніми, так й колективними. Санкції колективного (коаліційного) характеру запроваджуються заради колективної безпеки та вводяться навіть у збиток ініціаторам. Ефективність колективних санкцій підвищується за рахунок міжнародного співробітництва, що зменшує витрати об'єкта на контрсанкції.

5. Зменшення політичного ефекту санкцій. Попри очевидний вплив санкцій на економіку держави-об'єкта, вони досить рідко призводять до досягнення політичних цілей. Навпаки, санкції можуть послугувати каталізатором ідейної та політичної консолідації суспільства та здійснити стимулюючий мобілізуючий вплив на економіку санкціонованої держави (ефект імпортозаміщення).

Узагальнення актуальних тенденцій використання економічних санкцій дозволяє констатувати очевидний політичний підтекст їх запровадження та зростання ролі коаліційного формату у забезпеченні їх результативності. Зовнішньополітичні цілі держави-ініціатора санкцій сфокусовані на маніпуляції політичними рішеннями держави-об'єкта. Не зважаючи на сумнівний ефект санкцій як граничного випадку торговельних обмежень, вони залишаються невід'ємним інструментом зовнішньополітичного впливу, застосування якого характеризує найвищий рівень конфліктності міждержавних відносин.

ВИСНОВКИ

Представляється доцільним асоціювання торговельно-економічної війни з найвищою інтенсивністю напруги у зовнішньоторговельних відносинах держав, інструментарієм досягнення якої є економічні санкції як найбільш жорсткі методи зовнішньоторговельної політики (торговельна блокада, ембарго, бойкот). Взаємне застосування державами менш жорстких за-

ходів (підвищення / зниження експортних / імпортних мит, введення нетарифних обмежень, підвищення / зниження експортних / імпортних квот, використання демпінгових цін, оголошення продукції конкурентів шкідливою для споживачів та / або екології тощо) відповідають, на наш погляд, більш м'якій стадії суперечливості зовнішньоторговельних відносин – торговельному конфлікту, який, у разі відсутності взаємозгоджених дій щодо його подолання, може розгорнутися до стадії торговельно-економічної війни як найбільш жорсткої форми міждержавного торговельного протистояння.

Список використаних джерел

1. Гордєєва Т.Ф. Міжнародні торговельні суперечки у сучасній регулятивній парадигмі. Міжнародна економічна політика. 2013. № 2(19). С. 101-125.
2. Шнипко О.С. Торговельні війни в умовах глобалізації: значення для України. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 21. С. 4-5.
3. Оксфордський словник. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/economic_war
4. Безрукова Н.В. Світові торговельні війни: особливості та наслідки. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4153>
5. Зварич Р. Індукція торгової війни. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17197/1/173-174.pdf>
6. Чугаєв О.А. Сфери реалізації економічної сили. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 1 (26). Ч. I. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. 2015. С. 145-152.
7. Шумилов В.М. Международное публичное экономи-

ческое право. URL: <http://bibliotekar.ru/mezhdunarodnoe-pravo-4/index.htm>

8. Панченко В.Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 17. С. 10-16.

References

1. Hordyeyeva T.F. International trade disputes in the modern regulatory paradigm. International economic policy. 2013. № 2(19). pp. 111-112 (in Ukrainian).
2. Shnytko O.S. Trade war in the conditions of globalization: importance for Ukraine. Investments: practice and experience. 2011. № 21. pp. 4-5 (in Ukrainian).
3. Oxford Dictionary. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/economic_war (in English).
4. Bezrukova N.V. World Trade Wars: Features and Consequences. Electronic scientific special edition "Effective economy". URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4153> (in Ukrainian).
5. Zvarych R. Induction of a trade war. Access mode: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17197/1/173-174.pdf> (in Ukrainian).
6. Chuhayev O.A. Spheres of realization of economic power. Actual problems of international affairs: Collection of scientific works, 2015. Issue 1(26). Part I. Kyiv National Taras Shevchenko University. Institute of International Relations. pp.145-152. (in Ukrainian).
7. Shumylov V.M. International Public Economic Law. URL: <http://bibliotekar.ru/mezhdunarodnoe-pravo-4/index.htm> (in Russian).
8. Panchenko V.H. Economic sanctions as an instrument of foreign policy in the context of realization of national interests. Investments: practice and experience. 2017. № 17. pp. 10-16 (in Ukrainian).